

Katarzyna Warcaba

Bizantyński epos dla średnio zaawansowanych

Katomyomachia Teodora Prodromosa
jako tekst trzeciego stopnia

WYDAWNICTWO
UNIwersYTETU ŚLĄSKIEGO
KATOWICE 2017

Bizantyński epos dla średnio zaawansowanych

Mojej Mamie
(choć się boi myszy)

Prace Naukowe

Uniwersytetu Śląskiego
w Katowicach
nr 3636

50 lat
Uniwersytetu
Śląskiego
w Katowicach

Katarzyna Warcaba

Bizantyński epos
dla średnio zaawansowanych

Katomyomachia Teodora Prodromosa
jako tekst trzeciego stopnia

Redaktor serii: Bibliotheca Byzantina
Przemysław Marciniak

Recenzent
Bogdan Burliga

Książka powstała w ramach projektu finansowanego przez
Narodowe Centrum Nauki nr UMO-2013/10/E/HS2/00170

Spis treści

Wprowadzenie

~ 7 ~

Katomyomachia: transmisja tekstu – stan badań –
przekłady – przegląd treści

~ 11 ~

Sytuacja literata w Bizancjum dwunastego wieku.

Teodor Prodromos

~ 23 ~

Wojna kota z myszami.

Zwierzęce alegorie w literaturze greckiej

~ 43 ~

Katomyomachia – tekst trzeciego stopnia.
Analiza poematu w ujęciu transtekstualnym

~ 73 ~

O kotach, myszach i arystokratkach.

Cele i funkcje *Katomyomachii*

~ 131 ~

Podsumowanie

~ 155 ~

Appendix I

~ 157 ~

Appendix II

~ 177 ~

Bibliografia

~ 185 ~

Wprowadzenie

Homer już w czasach starożytnych nazywany był wychowawcą Hellady. Mianem tym określił poetę sam Platon, który próbował – bezskutecznie – odwozić Greków od wpływu, jaki wywierały na nich wielkie eposy. *Iliada* i *Odyseja* na stałe trafiły do programów nauczania grekojęzycznej części antycznego świata. Ten sam Homer, według tradycji, miał napisać kilka drobnych utworów o charakterze żartobliwym, ale stylu niezmiennie heroicznym. Żywoty poety przekazują, że spędził on jakiś czas u pewnego mieszkańca Chios, który powierzył mu wychowanie swoich dzieci. Wtedy to Homer, by rozpocząć ich edukację od tekstu mniej skomplikowanego, ułożył m.in. epos o walce myszy z żabami – *Batrachomyomachię*. Kiedykolwiek powstała i z jakiegokolwiek powodu, *Batrachomyomachia* stała się jednym z najważniejszych tekstów szkolnych od czasów hellenistycznych niemal po nowożytność. Traktowana jako wprowadzenie do lektury poważnych poematów była czytana razem z tekstami *Iliady* i *Odysei*.

Także w Bizancjum Homer był autorem niezwykle popularnym. Świadczy o tym chociażby liczba zachowanych rękopisów zawierających dzieła przypisywane Poecie¹. Obecny był na wszystkich stopniach kształcenia, jednak tylko nieliczni naprawdę studiowali wielkie

1 W czasach bizantyńskich Homer nazywany był po prostu Poetą, podobnie jak Arystofanes Komikiem (zob. np. Grzegorz Pardos, Komentarz do Pseudo-Hermogenesa w *Rhetores Graeci* VII, 1338.7–9: ἰστέον δὲ, ὅτι ὡσπερ Ὅμηρον κατ' ἐξοχὴν ποιητὴν καλοῦμεν, οὕτω καὶ κωμικὸν τὸν Ἀριστοφάνην, οὗτος γὰρ τὴν κωμωδίαν ἐπιτύχησε; por. też *Schede tou myos*, v. 4). Dlatego, odwołując się do tradycji bizantyńskiej, pisząc o Homerze-Poecie, używam wielkiej litery.

działa greckiego mistrza. Większość uczniów – przyszłych intelektualistów Konstantynopola – poznawała przede wszystkim pierwszą księgę *Iliady* i ewentualnie jej streszczenia. *Batrachomyomachię*, jako utwór wprowadzający do lektury eposów, znali wszyscy, którzy przeszli przez system nauczania „średniego” szczebla.

Tekst ten doczekał się w czasach bizantyńskich swojego naśladowcy w osobie Teodora Prodrmosa, autora będącej przedmiotem tej pracy *Katomyomachii*. Był to niezwykle popularny pisarz, a swoją sławę zawdzięczał między innymi wyjątkowości swych utworów, ich nowatorstwu i skłonności do literackich eksperymentów. Prodrmos podejmuje grę z antycznymi autorami, których utwory były w jego czasach szkolnymi lekturami, a jego *aemulatio Homeri* przebiega na metapoziomie: rywalizuje z tymi, którzy wcześniej żartobliwie rywalizowali z Poetą, pisząc heroikomiczne poematy.

Jak przebiega ta rywalizacja, pokazuje analiza ujęta w ramy metodologii transtekstualnej, zaproponowanej przez Gerarda Genette'a dla tak zwanych literackich palimpsestów czy też „tekstów drugiego stopnia”. Ogromną zaletą metody Genette'a są możliwości, jakie daje spojrzenie na tekst w jego rozmaitych intertekstualnych powiązaniach. Hipertekstualność *Katomyomachii* względem przypisywanych Homerowi poematów heroikomicznych ujawnia sposoby i środki, jakich używa autor, „przeszczepiając” swój tekst na wzór, który imituje i z którym prowadzi dialog. Prodrmos do konstrukcji swojego tekstu używa struktur i toposów pochodzących z różnych utworów literackich, jednak podstawowym hipotekstem dla jego *Katomyomachii* jest bezdyskusyjnie *Batrachomyomachia*, sama będąca palimpsestem, tekstem drugiego stopnia. Bizantyński poeta robi zatem palimpsest z palimpsestu, sięga zarówno do warstwy, na której buduje swój tekst, jak i do tej, która jest niejako pod nim. Tę spiętrzoną konstrukcję nazwałam roboczo „literaturą trzeciego stopnia” i jako taką poddałam ją wieloaspektowej, literackiej analizie.

Zanim jednak przejdę do analizy, zamierzam naszkicować okoliczności powstania tekstu – najpierw społeczne i biograficzne,

o których będzie mowa w rozdziale dotyczącym sytuacji literata w dwunastowiecznym Bizancjum i konkretnie, pozycji Teodora Prodromosa, a następnie historyczno-literackie w rozdziale traktującym o zwierzęcych alegoriach (tutaj: kotach i myszach) w literaturze antycznej i bizantyńskiej.

Analiza prowadzi do konkluzji pozwalających ustalić funkcje *Katomyomachii* oraz cele jej autora. Oba aspekty najlepiej przedstawić, kiedy spojrzy się na nie z perspektywy okoliczności zarysowanych w początkowych rozdziałach. Kolejny, a zarazem ostatni rozdział jest podsumowaniem wszystkich sygnalizowanych elementów dotyczących dzieła literackiego i pokazuje je w „działaniu” na tyle, na ile możliwe jest dzisiaj odtworzenie i opisanie doświadczenia, jakim był tekst literacki w Bizancjum dwunastego wieku.

W toku analiz i interpretacji pojawiają się oczywiście liczne teksty literackie, które, dla wygody czytelnika, prezentuję przeważnie w przekładzie, a tylko tam, gdzie wymaga tego precyzja, podaję fragmenty utworów w greckim oryginale. Wszystkie przekłady, o ile nie zaznaczono inaczej, są mojego autorstwa. Ponadto, jako apendyks, przedstawiam pierwsze polskie przekłady dwóch całych utworów: *Katomyomachii* oraz *Schede tou myos*.

Ukończenie tej książki nie byłoby możliwe bez kwereńd naukowych, które odbyłam w ramach stypendium DAAD (Berlin) oraz stypendium doktoranckiego w Dumbarton Oaks Research Library (Waszyngton). Cennym doświadczeniem były również pobyty w Uppsali, na zaproszenie prof. Ingeli Nilsson, gdzie niejednokrotnie miałam okazję dyskutować nie tylko o Homerze w Bizancjum. Moją wiedzę o kulturze i literaturze bizantyńskiej kształtowały spotkania i rozmowy z takimi niezwykłymi badaczami jak Margaret Mullett, Elizabeth Jeffreys i Paul Magdalino, których wkład w powstawanie tej książki jest nieoceniony. Za uważną lekturę tego, co powstało, szczegółowe uwagi i ogromną życzliwość dziękuję Recenzentom, Profesor Annie Kucz, Profesorowi Marianowi Szarmachowi oraz Profesorowi Bogdanowi Burlidze.

W tym miejscu pragnę również podziękować moim nauczycielom i serdecznym kolegom z Uniwersytetu Śląskiego, którzy czytali,

komentowali i dzielili się ze mną swoją wiedzą: Jankowi Kucharskiemu i Magdalenie Bąk. Na szczególne uznanie zasługuje pierwsza czytelniczka mojej pracy, Karolina Pasko, której cierpliwość podziwiam, a za stałe i nieocenione wsparcie dziękuję! Za cierpliwość i wsparcie dziękuję także mojej najbliższej Rodzinie – jej pomoc, miłość i codzienna troska zapewniały mi doskonałe warunki do pracy i psychiczny komfort, niezbędny do wszelkiego działania. Na koniec chciałabym podziękować osobie, bez której nic w ogóle by się nie stało, mojemu nauczycielowi i Promotorowi, który jest nie tylko moim przewodnikiem po literaturze bizantyńskiej i wzorem naukowca, ale przede wszystkim wspianiałym przyjacielem, Przemysławowi Marciniakowi – za wszystko – dziękuję!

Na okładce:
Paris, Bibliothèque Sainte-Geneviève, Ms.143,
Pontifical de Guillaume Durand, vers 1357, f.77v

Na stronach działowych:
Lausanne, Bibliothèque cantonale et universitaire de Lausanne,
U 964, f.354r

Redaktor
Agata Sowińska

Korektor
Edyta Gryksa

Projektant
okładki, stron działowych, układu typograficznego oraz łamanie
Paulina Dubiel

Copyright © 2017 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-226-3236-9
(print edition)
ISBN 978-83-226-3237-6
(electronic edition)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Liczba arkuszy drukarskich: 12,75. Liczba arkuszy wydawniczych: 10,0.
Cena 20 zł (+ VAT). Publikację wydrukowano na papierze Alto 80 g/m², vol. 1.5.
Do składu użyto kroju pisma Palatino Linotype oraz Adobe Caslon Pro.
Druk i oprawę wykonano w drukarni: „TOTEM.COM.PL Sp. z o.o.” Sp.K.
ul. Jacewska 89, 88-100 Inowrocław

ISSN 0208-6336
Cena 20 zł (+ VAT)

Więcej o książce

ISBN 978-83-226-3237-6

9 788322 632376

